

СТАНОВЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В СВЯЩЕННІЙ РИМСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІЇ (XV-XIX СТ.)

ПАСЛАВСЬКА Наталія - доцент кафедри адміністративного та фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID iD: 0000-0002-1450-9970

УДК: 342.9:342.565.4(=112.2)(4-44)''14/18''

DOI 10.32782/NP.2021.3.6

Метою статті є вивчення історичних передумов виникнення та розвитку адміністративної юстиції в Священній Римській імперії німецької нації у XV–XIX ст.

Важливе місце в дослідженні проблеми було приділено питанню, чи в період раннього нового часу існували форми правового захисту, які б вплинули на сучасний конституційний та адміністративно-судовий захист у Німеччині. Якщо ще пів століття тому це питання викликало суперечки, то сьогодні панує майже повна однотайність щодо того, що це до створення адміністративної та конституційної юстиції вже існував правовий захист від дій верховної влади. З цим корелює розуміння того, що сучасна німецька правова держава зовсім не є продуктом французької або північноамериканської революції. У Священній Римській імперії німецької нації постали елементарні складові сучасної правової держави. Цим наголошують на самостійній німецькій традиції правового захисту.

Із проведеного дослідження можна зробити висновок, що у XVIII ст. хоч і простежується прагнення земельної верхівки за допомогою влади поліції втручатись у права підданих і трактувати сферу дії поліції як ділянку, вільну від юстиції, у дійсності Імперський камеральний суд доводив на практиці, що немає ділянок, вільних від юстиції.

Ключові слова: адміністративна юстиція, ФРН, Імперський камеральний суд, Священна Римська імперія німецької нації, судочинство.

Постановка проблеми

Історія адміністративної юстиції в Німеччині починається не зі створення 1 жовтня 1864 року Верховного адміністративного суду в м. Баден. Хоч із прийняттям 5 жовтня 1863 року закону про організацію внутрішнього адміністрування було утворено перший у Німеччині спеціальний суд для вирішення публічно-правових спорів, із незалежними суддями і власним регламентом, ця подія фактично завершувала і була кульмінаційним моментом тривалого розвитку, який своїми витокami сягає початку Нового часу, історично пов'язаного з процесами територіалізації та відповідної бюрократизації і зростанням адміністративного апарату [1, с. 4]. Вивчення становлення адміністративної юстиції в Німеччині може допомогти використати історико-правовий досвід успішної європейської держави у розбудові української адміністративної юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед німецьких дослідників панує широкий і вузький погляд на адміністративну юстицію та її початок у Німеччині. Зокрема, М. Зельман [2, с. 25, 28] не підтримує вузьку дефініцію адміністративної юстиції колег і їхню тезу про початок сучасної адміністративної юстиції в Німеччині зі створенням особливого суду для прийняття рішень з адміністративно-правових питань. Дослідник вважає, що судочинство Імперського камерального суду та Імперської надвірної ради

у спорах між монархами та їхніми підданими було попередником сучасної адміністративної юстиції Німеччини, попри те, що свого часу Верховне судочинство не було достатньою мірою досліджено, а в національно-історично спрямованих дослідженнях Священна Римська імперія німецької нації не користувалась особливим визнанням. З огляду на справи, які розглядали ці суди, він дійшов висновку, що вони не лише приймали рішення у справах з адміністративних спорів, але й контролювали адміністративну діяльність на територіях Старого Рейху [там само, с.33].

Останнім часом інтерес до дослідження політичної системи Священної Римської імперії суттєво зріс, особливу роль відіграв аналіз інституційної розбудови на рівні імперії, розпочатий 1495 року, який розглядався як результат або наслідок спорів між імператором і членами Рейхстагу про створення імперської конституції [3]. Численні праці, насамперед присвячені вищому судочинству, дійсно засвідчили, що такі інституції, як Імперський камеральний суд та Імперська надвірна рада закріпили цінності і норми суспільства раннього нового часу, що мало суттєвий вплив на врегулювання конфліктів і збереження стабільності в Старому Рейху. Особливу увагу дослідники звертали на питання протестів та конфліктів, в яких намагались виявити специфічно німецьку традицію спротиву і права на спротив, які зрештою віднайшли в Селянській війні в Німеччині та наступних селянських та міщанських повстаннях. Дослідження доводять, що піддані та їхні об'єднання не були беззахисними щодо панівних верств, як це довгий час вважали, а різними шляхами чинили опір [4]. У цьому руслі витримана концепція В. Шульце про юридизацію соціальних конфліктів, якою він називає переведення насильницьких протестів між панівними станами та рештою суспільства у правове русло. Після Селянської війни 1525 року в Німеччині населенню – з одночасною криміналізацією заворушень та насилля – з боку членів Рейхстагу та імператора було надано можливість оскаржувати конфлікти зі знаттю в суді, чим воно все активніше послуговувалось. Особливо сучасникам епохи Просвітництва на фоні Французької революції надавалась мож-

ливість подання скарги до вищих судів Старого Рейху гарантією того, що німці не потребують революції, щоби добитися правди. Відсутність з 1789 року дієвих революційних рухів у імперії можна трактувати в цьому взаємозв'язку як наслідок юстиції, яка надала підданам право оскаржувати дії панівних верст і послабила наявний насильницький потенціал завдяки судочинству і прийняттю незаангажованих рішень.

Важливе місце в дослідженні проблеми було приділено питанню, чи в період раннього нового часу існували форми правового захисту, які б вплинули на сучасний конституційний та адміністративно-судовий захист [5, с. 12; 6, с. 243] у Німеччині. Якщо ще пів століття тому це питання викликало суперечки, то сьогодні панує майже повна однастайність щодо того, що ще до створення адміністративної та конституційної юстиції вже існував правовий захист від дій верховної влади. З цим корелює розуміння того, що сучасна німецька правова держава зовсім не є «продуктом французької або північноамериканської революції». У Священній Римській імперії німецької нації «постали елементарні мозаїчні камінці сучасної правової держави» [7, с. 22]. Цим наголошують на самостійній німецькій традиції правового захисту.

Певною мірою означеній проблемі присвятили свої роботи такі українські науковці, як: Бевзенко В. М., Мельник Р. С., Решота В. В., Тищик Б. Й., Шишкін. В. І., які більшою мірою присвятили увагу організації діяльності сучасної адміністративної юстиції ФРН та окремим аспектам її історико-правового розвитку.

Формулювання цілей

Метою статті є вивчення історичних передумов виникнення та розвитку адміністративної юстиції в Священній Римській імперії німецької нації у XV–XIX ст.

Виклад основного матеріалу

До первинних завдань Імперського камерального суду та Імперської надвірної ради не відносився розгляд конфліктів між підданими та територіальними землевласниками. Найважливішим вважалось утримання внутрішнього миру, що сприяло прищвидшен-

ню конституційних змін у пізньому Середньовіччі та на початку раннього нового часу в Німеччині. Лише у зв'язку з цими змінами були створені інституції, які мали захищати і оберігати мир і правопорядок імперії.

Вирішальним кроком в процесі інституціоналізації на рівні Священної Римської імперії німецької нації був Вормський рейхстаг 1495 року. Йдеться про кульмінацію реформаторського руху в імперії, який припадає в часі на початок 15 ст. до 1555 року. Реформа характеризувалась дискусією про суть і обсяг влади короля чи імператора. У середньовічному Рейху права князів, пов'язані з їхніми володіннями, суттєво зміцніли і мали наслідком більшу емансипацію та самостійність панування князів з одного боку, а з іншого – втрату первинно імперських володінь і прав. Внаслідок цього імперія вже не була в стані самостійно впроваджувати закони чи піклуватися про мир, а поступово передавала ці повноваження князям. Фінансовий потенціал і можливості короля чи імператора провадити самостійну правову політику послаблювались, і він ставав все більш залежним від представників імперських станів. Десь із 1400 року цей процес проявився в реформаторському русі, який мав метою участь цих станів в управлінні державою. Однак мови про повне усунення королівської чи імператорської влади в Рейху ніколи не було.

Реформам сприяли численні загрози імперії в 15 ст.: потужні противники на кордонах загрожували зовнішньому мирові – османи вздовж Дунаю, на заході і півдні – французький король. Великою проблемою були міжусобні війни, які треба було припинити шляхом руху за мир всередині країни.

Щодо поняття Земського миру в джерелах знаходимо формулювання, що це мир, «заснований на відмові від насилля, організований територіально і первинно обмежений в часі», який буде досягнуто тоді, коли правові спори вирішуватимуться не «правом кулака», а за допомогою правового врегулювання і відповідних судових інстанцій і установ [8, с. 493].

Поширене і зростаюче у всій державі насилля, яке не вдавалось зупинити ані на рівні імперії, ані на рівні регіонів, змусило імператора і членів рейхстагу до вирішальних

трансформацій, спрямованих на безстрокове інституційне вирішення проблеми. Компромісним стало рішення про участь членів Рейхстагу в судочинстві на найвищому рівні.

Суперечки щодо конституції Рейху між імператором Максиміліаном I (1459–1519) і членами рейхстагу завершилися проголошенням на Вормському засіданні Рейхстагу 1495 року «Вічного, тобто безстрокового Земського миру», для дотримання і захисту якого був створений Імперський камеральний суд [9, с. 281]. Захист вічного земського миру в державі потребував приписів, які втілювались у документі «Дотримання миру і права» [10, с. 291]. Відповідальним за виконання приписів став Рейхстаг, який здобув самостійність і став посередником між імператором і рейхом. Введений імперський податок (der Gemeine Pfennig) мав не лише забезпечувати діяльність Імперського камерального суду, але й фінансувати військові дії проти порушників миру.

Імперський камеральний суд мав бути утворений в одному з міст Рейху – віддаленому від двору. З 1527 року таким містом став Шпаєр, а в 1689 – Вецлар, через війну Рейху з Францією. Очоловав суд камеральний суддя, який представляв короля в суді і виконував роль президента суду. Він мав походити зі знаті держави, не мусив мати юридичної освіти і призначався імператором. Безпосередні рішення приймали члени суду (ассесори чи лавники), кількість яких під час діяльності Імперського камерального суду змінювалась, зокрема, в 1555 році їх було 24, а після 1648 – 50, з конфесійним паритетом. Через постійні фінансові проблеми зазвичай не всі місця суддів були зайняті. Лавників обирали через складну процедуру, за якою до суду мали входити на певний проміжок часу представники заможних верств з різних частин країни, наполовину зі знаті, наполовину з юристів. Із професіоналізацією суду представники від знаті також мали мати юридичну освіту. Справу сторін представляли уповноважені адвокати (прокуратори) на публічних слуханнях. Прокурор, чию діяльність і повноваження було детально прописано в рамках Порядку Імперського камерального суду [11], мав функції публічного обвинувача у справах, що стосувалися порушень

інтересів імператора і громадського порядку в державі. До них відносились з початку 16 ст. нагляд за збереженням миру в країні, виконанням приписів імперської поліції та дотриманням вірності імператору.

Загальне (римське канонічне) право, яке формувалось в імперії, панувало в Імперському камеральному суді лише як допоміжне, перевагу надавалось локальному і звичаєвому. Однак у сумнівних випадках мали застосовуватись норми загального права. *De facto* судді послуговувались у своїй діяльності радше римським канонічним правом, бо довести справу в суді за допомогою локального виявлялось дуже складно і довго. Поширення загального права, професійна підготовка суддів сприяли прийняттю Імперського камерального суду як зразка судової інстанції свого часу.

Імперський камеральний суд, повною назвою якого була «Імператорський і імперський камеральний суд», приймав рішення від імені імператора. Прийняті судом на різних засіданнях рейхстагу – особливо 1555 року – положення, вважають визначними кодифікаціями процесуального права давньої історії права.

На відміну від Імперського камерального суду Імперська надвірна рада була створена не як інститут захисту миру в державі, а стала результатом переструктурування в ході адміністративних реформ 1497/98 років Надвірної ради. Сучасні німецькі дослідники вбачають у цьому прояв політичного розрахунку, який полягав у спробі протиставити Імперському камеральному суду, створеному 1495 року з представників багатой верхівки, контрольований імператором вищий суд і поверненні політичної ініціативи в рамках імперської реформи.

Точна дата створення Імперської надвірної ради невідома. Починаючи з Середньовіччя, німецькі королі і імператори послуговувались різними структурами для здійснення судочинства. За Максиміліана I існувала Надвірна рада з чіткою структурою, але малою ефективністю. Подібними інституціями послуговувались Карл V (1500–1558) і пізніше Фердинанд I (1503–1564). З них сформувалася і отримала свою назву 1559 року Імперська надвірна рада, якій очільник імперії,

з огляду на скарги, але без участі знаті, призначав різні регламенти. Одним із найважливіших був регламент 1559 року, у якому було чітко прописано структуру Імперської надвірної ради. Її очолював президент, який відповідав за організацію діяльності ради. До ради також входив віце-президент, посаду якого зазвичай посідав віце-канцлер Рейху. Судочинство здійснювали лавники, кількість яких коливалася від 12 до 30. 6 із 18 лавників мали бути представниками від протестантів, що хоч і не відповідало принципу паритетності Імперського камерального суду, засвідчувало поступки з боку імператора. Інтереси сторін у суді представляли уповноважені представники (Agenten). Чинною була надвірна прокуратура, очевидно, з метою переведення справ, пов'язаних із державною казною, із ослабленого Імперського камерального суду до Імперської надвірної ради [12, с. 89].

Імперська надвірна рада засідала при дворі і призначалася та фінансувалася виключно імператором. Із самого початку це був не лише суд, але й імператорська адміністративна установа та спадковий суд. Окрім цього, суд був уповноважений від імені імператора вирішувати багато правових і політичних питань Рейху. Впродовж своєї історії його судова функція ставала щораз важливішою. У 18 ст. Імперська надвірна рада працювала у переважній кількості випадків, як найвищий суд імперії.

Імперський камеральний суд та Імперська надвірна рада мали на початку майже однакові повноваження першої інстанції у справах щодо порушення миру в державі чи цивільно-правових скарг від або проти громадян, які безпосередньо підпорядковувалися Рейху. Виключні повноваження Імперська надвірна рада мала у кримінальних справах щодо безпосередньо підданих Рейху і всіх справах, що стосувалися спеціальних прав окремих королівств імперії, помилування, феодин чи привілей. Особливе значення суди мали як найвищі апеляційні інстанції, які обмежувалися лише апеляційними привілеями. Щоб їх отримати, імперські стани мусили створювати на своїх територіях апеляційні інстанції, при чому найвищі суди слугували їм зразком. Перевірка рішень те-

риторіальних судових інстанцій в ході апеляцій також сприяли участі імперських станів у впровадженні мирного порядку імперії на територіальному рівні.

Центральна відмінність між обома вищими судами Старого Рейху стосувалася процедури в процесі першої інстанції. Якщо процес в Імперському камеральному суді регулювався складним, детальним порядком, то в Імперській надвірній раді він проходив без особливої процедури. Тому Імперська надвірна рада виявилась гнучкішою в прийнятті рішень. Компетенції і комісії обох судів також різнилися поміж собою. Імперський камеральний суд для отримання свідчень по справі був змушений звертатися до локальних суддів з доволі обмеженими компетенціями, тоді як Імперська надвірна рада мала можливість вирішувати спори безпосередньо на місці. Імператорські комісії, які переважно призначалися імператором або Імперською надвірною радою за клопотанням однієї зі сторін, переймали при цьому важливі функції збору доказів, слідства і ведення провадження.

Із часової перспективи можна констатувати, що після 1648 року Імперський камеральний суд у порівнянні з Імперською надвірною радою поступово втрачав своє значення. Внаслідок її активної діяльності XVIII ст. вважають століттям Імперської надвірної ради. Така зміна відбулась не тому, що інституції слугували імператору як насильницький інструмент проти князів імперії, які прагнули до суверенітету, про що стверджували старіші дослідження. Причину варто шукати радше в зростаючому сприйнятті Імперської надвірної ради як суду – не лише серед підданих у рамках конфліктів панівних верств населення, але й інших осіб, груп і об'єднань, при чому обставини, які супроводжували цей процес також потрібно брати до уваги. Якщо розглядати хвилю розглянутих у XVII і XVIII ст. в Імперській надвірній раді конфліктів, то складається враження, що правовим шляхом намагалися вирішувати принципові династичні, економічні, релігійні або суспільні проблеми [13, с. 115]. Все більше сфер, які раніше не потребували врегулювання, або могли бути вирішені мирно, потребували

судового вирішення. Це вказує на дестабілізацію новочасного суспільства від кінця XVII ст. і чітко виражену потребу у поновленні порядку через застосування інституцій. Зростаюча необхідність врегулювання підігрівала попит в юстиції, з якого випливало суттєвіше використання Імперської надвірної ради. Тож, окрім справ, які стосувалися порушення миру в державі, вищі суди Священної Римської імперії німецької нації розглядали зі зміщенням фаз низку інших спорів, які в новий час все більше визначали діяльність судів.

Вищі імперські суди однаково «розглядали справи, в яких йшлося про приватно-правові та публічно-правові стосунки; позивач мусив послуговуватися виключно суб'єктивним приватним правом» [14, с. 59]. У дослідженнях постійно наголошується, що така сучасна уніфікація не доцільна, тому що юристи раннього Нового часу не розрізняли приватне і публічне право. Більшою популярністю користується у фаховій літературі поняття процесів підданих, яким позначають «спори між непрямыми підданими імперії і їхніми земельними можновладцями, які в сучасній літературі розглядають як окрему категорію процесів» [5, с. 12]. Дослідники розрізняють різні типи процесів: колективні позови підданих міських і сільських громад проти втручань з боку земельних можновладців з одного боку, з іншого – позови окремих осіб, які потребували захисту від протиправних дій щодо них.

Завдяки вибіркового аналізу на прикладі архіву актів Імперського камерального суду в Карлсруе було підраховано, що 9,3% справ були процесами за позовами підданих [5, с. 17]. Окрім цього, велика кількість прав була присвячена предметам спорів, від повернення кредитів земельним можновладцям до сумнівних привілеїв цехів та супротиву підданих проти нових податків та інших зборів. Кількість «адміністративних спорів» зростала, що більше територіальна верхівка намагалась регламентувати життя підданих та загальні стосунки на своїх територіях за допомогою положень в ділянці «поліцейського права» (Gute Policey)¹.

¹ Закони земельних князів раннього Нового часу.

Колективні позови були передовсім наслідком селянської війни, однак останнім часом серед фахівців спостерігається тенденція розглядати їх не в рамках досліджень протестного руху, а пов'язувати з політикою пануючої верхівки та ширшим історичним контекстом. При цьому найбільшу увагу звертають на XVIII століття, особливої критики зазнала готовність до реформ імперських судів з огляду на зміцнення позицій підданих щодо територіальних панівних прошарків. Незважаючи на це, у літературі зазначають, що кількість рішень на користь селян радше зменшилась, тобто, імперські суди не вставали на захист селян.

Однак це зовсім не означає, що принцип вплив процесів за позовами підданих на загальну культуру Старого Рейху був незначним. Хоч позитивні вироки щодо селян приймалися рідко, сама можливість подати позов проти місцевих можновладців у вищій суд та кількість таких позовів мобілізували селян до застосування своїх прав, навіть якщо у конкретних випадках було мало шансів на успіх. Навіть можливі позови змушували панівний клас шукати можливість компромісів, а селяни тим часом формувались у політичну силу і послаблювали абсолютне територіальне панування панівних прошарків.

Земельна влада була незадоволена можливістю підданих подати на неї скаргу до імперських судів, хоч і не боялася можливих негативних рішень. Тому вона послідовно намагалася піддати сумніву правомірність судових процесів за участі підданих та обмежити можливості судових позовів. Територіальна верхівка намагалася законодавчо закріпити можливість розгляду справ в аустрегалічних (третейських) судах. Однак тоді, як у випадках заворушень, не виникало жодних дискусій щодо повноважень імперських судів, бо йшлося про порушення миру в державі, у процесах між підданими і багатими територіальними станами завжди були суперечності. Відповідно до Положення імперського камерального суду від 1555 року такі скарги мали розглядатись в аустрегалічних судах, після чого можна було подавати апеляцію до Імперського камерального суду. Однак апеляції в процесах між підданими, на відміну від скарг на діяльність підпорядкова-

них інстанцій, апеляція не була чинна. Та й процедура в аустрегалічних судах була дуже складною. Ці обставини, а також зловживання становищем місцевої верхівки з їхніми придворними судами призводили до втрати довіри до аустрегалічного судочинства.

Набагато активніше проявилась тенденція імперських судів, перебирати на себе розгляд справ в першій інстанції через можливість застосування мандатної скарги (скарги через уповноваженого). Завдяки цьому процеси щодо підданих могли розглядатись в обох імперських судах. Мандатна скарга, яка прирівнювалася до постанови суду про забезпечення позову, допускалась у чотирьох випадках: однозначні порушення проти права і звичаю, непоправна шкода, порушення миру і пошкодження загального майна. Особливо наголошують на важливості четвертого пункту для процесів за участі підданих, бо він розширював можливості трактування для імперських судів. До таких справ належали, до прикладу, випадки „*saevitia dominorum*“ або випадки тиранії, які можна було визначати як загрозу і розглядати в імперських судах. Це стосувалося однак не суті справи, а йшлося про швидке втручання імперських судів для запобігання ескалації конфліктів. Тож в імперських судах відбувалося лише попереднє з'ясування обставин справи. Мандатна скарга могла стати справжнім позовом лише в Надвірній раді. У Імперському камеральному суді вона залишалася оспоримою. Тим не менше, імперські суди здобували протягом XVIII ст. першість порівняно з третейськими. Як зазначав Й. Я. Мозер, повноваження судів розподілялись наступним чином: «1) спори між князями, а також їхніми земельними станами та підданими належать у першій інстанції зазвичай до компетенції третейських судів; 2) тому їх потрібно, як правило, скеровувати у ці суди; 3) однак є випадки, які можна кваліфікувати як мандатні; 4) у такому разі виправданою є юрисдикція імперських судів в першій інстанції; 5) однак процеси не повинні визначатись баз належної оцінки; 6) натомість за суддею залишається право кваліфікувати конкретний випадок» [15, с. 1099].

Як наслідок, судді могли самі вирішувати, чи ініціювати провадження. Намагаючись,

зменшити кількість позовів від підданих до імперських судів, імперські стани домоглися примітки в імперській конституції, де йшлося про те, що мандатним процесам повинні передувати подання князів, які б мали затягувати справу і відлякувати підданих від подання скарги.

Разом з тим, імператори, йдучи назустріч певним вимогам князів і обмежуючи повноваження Імперського камерального суду, за жодних умов не погоджувались поширювати якісь обмеження на Надвірну раду, щоб захистити себе від будь яких втручань імперських станів.

Саме з цих міркувань Імперська надвірна рада на основі відповідних імперських законів прийняла рішення, що подання від князів лише затягують справу. Одночасно, скарги було кваліфіковано на такі, що торкаються суверенних прав держави і такі, коли, до прикладу, підданий виступав у ролі кредитора щодо свого правителя. У другому випадку вже не потрібно було ніякого подання від князів. Тож, бажання Надвірної ради зберегти домінування у судочинстві сприяло полегшенню для підданих оскаржити дії своїх правителів у суді. Необхідно було однак надати переконливі докази їхніх зловживань щодо підданих.

Якщо члени Імперської надвірної ради не могли прийти до спільного рішення, то імператор мав право накладати вето на рішення суддів і прийняти власне.

Очевидно, що імперські стани була незадоволенні таким обмеженням своїх прав. Так, після смерті імператора Йозефа II у виборчій капітуляції Леопольда II (1792) право подання від князів було поширено на всі процеси підданих проти їхніх правителів. Цим намагалися позбавити Імперську надвірну раду будь-якої можливості самостійного судочинства у справах підданих. Однак, чи насправді це вплинуло на прийняття рішень на практиці, – невідомо.

Окреслений розвиток вказує на кардинальні зміни культури юстиції XVII ст/ у Німеччині, коли завдяки Вестфальському миру територіальні кордони імперії були зміцнені, а земельна верхівка все менше була готова толерувати втручання у територіальне панування. Пануючі верстви вже домоглися вве-

денням попереднього подання у мандатним процесам того, щоб скарги підданих потрапляли безпосередньо до імперських судів, а в середині XVIII ст. вони почали розрізняти справи уряду чи поліції та справи юстиції, щоб вивести сферу внутрішнього адміністрування цілковито з-під судового впливу. Показовим у цьому сенсі був дискурс між юристами щодо того, чи урядові справи та справи поліції можна розглядати як справи судової гілки [16, с. 62]. На думку земельних правителів, урядові справи повинні вирішуватись в адміністративних інстанціях, тоді як правові суперечки мали б вирішуватись у судах. При цьому не йшлося про те, щоб піддати сумніву обширні повноваження земельної верхівки у справах «поліцейського права», а лише, щоб чітко розмежувати компетенції. Разом з тим, все чіткіше темою дискусії ставало питання необхідності правового захисту підданих від дій імперських станів і, відповідно, питання правового шляху до вищих судів.

Суперечливим було, зокрема, питання, чи справи поліції взагалі б мали розглядатись у вищих судах. Вважалося, що справи поліції, а також апеляції в справах поліції не мали би бути предметом розгляду в вищих судах. Однак тогочасні правники вважали, що справа поліція стає справою для судочинства, коли фіксується порушення прав, а це завжди було передумовою розгляду справи у вищих судах. Ніяких розбіжностей не було щодо наступних випадків, коли можна апелювати до вищих судів або подавати скаргу до них: 1) коли закони чи заходи поліції порушують законні привілеї, свободи чи права; 2) коли наявне серйозне порушення в застосуванні сил поліції князівства, що завдало шкоди загальному благу, або коли органи поліції в розслідуванні справ ставали на сторону однієї зі сторін; 3) коли фіксувалось порушення імперських законів поліції. Однак розмежувати види справ так і не вдалося, що мало наслідком подальшу правову невизначеність.

Із тих випадків, у яких скарга чи апеляція у справах поліції чи уряду до вищих судів була можливою, порушення здобутих чесним шляхом прав викликали жваву юридичну дискусію. Мова при цьому йшла про суб'єктивні права, які піддані здобули завдяки привілею, угоді чи набувальній давності.

При цьому суди були схильні до того, щоб розширювати захист підданих. Цю обставину на той час виправдовували захистом від втручання пануючої верхівки у природні права підданих. Тож, можна констатувати, що судочинство вищих судів мало позитивний вплив на зміцнення прав і свободи громадян.

Хоч тогочасні юристи висловлювалися проти того, щоб розглядати справи уряду чи поліції у вищих імперських судах, було достатньо можливостей, щоб класифікувати адміністративні справи як справи судової гілки і розглядати їх у Імперському камеральному суді чи Надвірній раді.

Юрисдикція вищих судів насправді засвідчує низку прикладів, коли суди розглядали справи поліції (загалом 3%) [5, с. 334]. Ці випадки стосувалися переважно міських громадян та їхніх прав. Вони розглядалися в Імперському камеральному суді, щодо Надвірної ради така інформація відсутня.

«Поліцейське право» охоплювало в сенсі встановлення і підтримання гарного порядку в спільноті заради загального блага такі ділянки, як «промисловий обіг, становий поділ, професійну діяльність, спадкове право та ін.». Однак найбільшого врегулювання потребували стосунки в цехах і ремеслі. Не випадково історико-правові дослідження стосуються саме цих справ [17, с. 112].

Висновки

Із проведеного дослідження можна зробити висновок, що у XVIII ст. хоч і простежується прагнення земельної верхівки за допомогою влади поліції втручатись у права підданих і трактувати сферу дії поліції як ділянку, вільну від юстиції, у дійсності Імперський камеральний суд доводив на практиці, що немає ділянок, вільних від юстиції. Практично кожне порушення прав, набутих чесним шляхом, можна було перекваліфікувати зі справи поліції на справу судової гілки, навіть недотримання порядку судочинства. У центрі всіх конфліктів перебувало питання меж влади поліції під керівництвом знаті. Тоді як спочатку права підданих, набуті чесним шляхом, вважалися непорушними, основи правового рішення у XVIII ст. змістились. Легітимацією слугувало вже не імперське право, а громадська безпека як головний принцип,

який дозволяв в окремих випадках обмежувати законні права або й позбавляти їх. У цьому окремому досліднику вбачають впровадження публічного права в правову практику. «Як генеральна клауза загальне благо [die Salus publica] була відкритою для прийняття змін в оцінці публічних інтересів та визначенні державних цілей і цим створювала для юстиції, головна функція якої полягала в збереженні успадкованих прав, інструмент для забезпечення нових можливостей» [5, с. 477]. Цим Імперський камеральний суд забезпечував собі право контролю за тим, які заходи трактувати як такі, що слугують загальному добробуту. Судді були свідомі того, що вони мають достатньо можливостей для трактування справи і прийняття рішення та дотримувалися принципу оцінного віднаходження судового рішення. Усі були свідомі того, що у своїй функції імперських суддів вони повинні за допомогою забезпечення правового захисту виступати проти зловживань земельної верхівки і деспотії. Однак на кінець XVIII ст., принаймні частина суддів, була готова толерувати порушення законних прав імперськими станами, якщо мова йшла про загальний добробут.

Література

1. Hochedlinger M, Winkelbauer Th. (Hrsg.). Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Wien: Böhlau, 2010. 542 S.
2. Sellmann M. Der Weg zur neuzeitlichen Verwaltungsgerichtsbarkeit // Külz H. R. / Naumann R. (Hrsg.). Staatsbürger und Staatsgewalt. Bd. 1. Karlsruhe: Müller, 1963. 516 S.
3. Widerstandsrecht im Europa der Frühen Neuzeit, Erträge und Perspektiven der Forschung im deutsch-britischen Vergleich, Berlin: Duncker und Humblot, 2001. 351 S.
4. Hughes M. Law and Politics in Eighteenth Century Germany: the Imperial Aulic Council in the Reign of Charles VI. Woodbridge: Boydell Press, 1988. 280 p.
5. 17 Sailer R. Untertanenprozesse vor dem Reichskammergericht. Köln: Böhlau, 1999.
6. Härter K. Die Verwaltung der „guten Policey“ // Hochedlinger M, Winkelbauer Th. (Hrsg.). Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung,

Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Wien: Böhlau, 2010. S. 243–269.

7. Schmelz Ch. Die Entwicklung des Rechtswegestaates am Beispiel der Trennung von Justiz und Policy im 18. Jahrhundert im Spiegel der Rechtsprechung des Reichskammergerichts und des Wismarer Tribunals. Berlin: Duncker und Humblot 2004. 174 S.

8. Carl H. Landfriede // Jaeger F. (Hrsg.). Enzyklopädie der Neuzeit. Bd. 7. Stuttgart: Metzler 2008. 1196 Sp.

9. Nr. 173. Dersog. Ewige Landfriede, 1495, Aug. 7 // Zeumer K. (Hrsg.). Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit. Tübingen: Mohr 1913. 562 S.

10. Nr. 175. Handhabung Friedens und Rechts, 1495, Aug. 7 // Zeumer K. (Hrsg.). Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit. Tübingen: Mohr 1913. 562 S. S. 291 ff.

11. Rautenberg B. A. Der Fiskal am Reichskammergericht. Frankfurt a.M.: Lang, 2008. 205 S.

12. Obersteiner G. P. Das Reichshoffiskalat 1596 bis 1806 // Baumann A. (Hrsg.). Reichspersonal. Funktionsträger für Kaiser und Reich, Köln: Böhlau, 2003. S. 89–164.

13. Westphal S. Der Reichshofrat – Kaiserliches Machtinstrument oder Mediator? // Auer L., Ogris W., Sellert W. (Hrsg.). Höchstgerichte im Europa der Frühen Neuzeit, Köln: Böhlau, 2007. S. 115–137.

14. Schmelz Ch. Die Entwicklung des Rechtswegestaates am Beispiel der Trennung von Justiz und Policy im 18. Jahrhundert im Spiegel der Rechtsprechung des Reichskammergerichts und des Wismarer Tribunals. Berlin: Duncker und Humblot, 2004. 174 S.

15. Moser J. J. Von der teutschen Justiz-Verfassung. Bd. 1. Frankfurt a.M.: Mezler, 1774. 1040 S.

16. Kroeschell K. Justizsachen und Polizeisachen, in: ders. (Hrsg.), Gerichtslauben-Vorträge. Freiburger Festkolloquium zum 75. Geburtstag von Hans Thieme, Sigmaringen: Thorbecke, 1983. S. 52–72.

17. Diestelkamp B. Zunftprozesse des 18. Jahrhunderts aus der Reichsstadt Wetzlar // Diestelkamp B. Recht und Gericht. Frankfurt am Main: Klostermann, 1993. S. 69–89.

SUMMARY

The aim of the article is to study the historical preconditions for the emergence and development of administrative justice in the Holy Roman Empire of the German nation in the XV-XIX centuries.

An important place in the study of the problem was given to the question of whether in the early modern period there were forms of legal protection that would affect the modern constitutional and administrative-judicial protection in Germany. If half a century ago this issue caused controversy, today there is almost complete unanimity that before the creation of administrative and constitutional justice there was already legal protection against the actions of the supreme power. This correlates with the understanding that the modern German rule of law is «the product of the French or North American revolution.». In the Holy Roman Empire of the German nation «the elementary mosaic stones of the modern rule of law have appeared». This emphasizes the independent German tradition of legal protection.

The research paid special attention to the issues of protests and conflicts, in which the specifically German tradition of resistance and the right to resist was identified, which was eventually found in the Peasant War in Germany and subsequent peasant and bourgeois uprisings. Studies show that the subjects and their associations were not defenseless against the ruling classes, as has long been believed, but resisted in various ways.

Especially the contemporaries of the Enlightenment Era, against the background of the French Revolution, were given the opportunity to appeal to the higher courts of the Old Reich as a guarantee that the Germans did not need a revolution to achieve the truth. The lack of effective revolutionary movements in the empire since 1789 can be interpreted in this connection as a consequence of justice, which gave its subjects the right to challenge the actions of the ruling classes and weakened the existing violent potential through the judiciary and impartial decisions.

From the study we can conclude that although in the XVIII century the land authorities sought to interfere with the rights of citizens with the help of the police and to treat the police as a justice-free area, in reality the Imperial Chamber of Commerce argued in practice that there were no justice-free areas.

Key words: administrative justice, Germany, Imperial Chamber Court, Holy Roman Empire of the German nation, court proceedings.